ט׳ באב שחל בשבת – תשע"ט

נערך ע"י יחזקאל הרטמן

1) גמ׳ תענית כט:

דתניא תשעה באב שחל להיות בשבת וכן ערב תשעה באב שחל להיות בשבת אוכל ושותה כל צרכו ומעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה בשעתו ואסור לספר ולכבס מר"ח ועד התענית דברי רבי מאיר רבי

2) רא"ש תענית פ"ד סי׳ לב

להיות בתוכה. תוספתא (פ"ג דתענית) [ח] חל להיות ט"ב בשבת אוכל אדם כל צרכו ומעלה על שלחנו אפי׳ כסעודת שלמה בשעתו ואינו מונע מעצמו כלום. כלומר שאינו נמנע מרחיצה וסיכה ותשמיש המטה ואין צריך לנהוג דברים של צנעה. ורבינו מאיר ז"ל כתב בהלכות אבלות שלו כתב ה"ר יצחק מוינ"א דתשעה באב שחל להיות בשבת אע"פ שאנו דוחין אותו עד למחר אותו היום אסור בתשמיש המטה. מידי דהוי אקובר מתו ברגל שאנו דוחין אבלות עד אחר הרגל ואפילו הכי נוהג דברים שבצנעא ברגל [ט] אם כן הכא נמי גבי שבת זו גבי תשעה באב הוא כרגל ואסור בתשמיש המטה. ותשעה באב ואבל שייכי אהדדי כדאמר רב חסדא בפרק קמא דתענית (דף יג.) עכ"ל מורי. הדבר יצא מפי מורי הקדוש וכל עדת ישראל יעשו אותו כדי הוא בית אלהינו לאבד עליו עונה אחת בשנה. אע"פ שיש לי להשיב דתשעה באב ואבלות חלוקים בכמה דברים כדאמרי׳ בפרק החולץ (דף מג.) דשבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסור שכן שהוא מחמיר ואני מקיל עכ"ל רבינו מאיר ז"ל. ומיהו לשון התוספתא משמע שאין נמנע [מ] וכן עמא דבר: תניא תשעה באב שחל להיות בשבת וכן

3) שולחן ערוך סי׳ תקנד

יט אם חל תשעה באב בשבת (ט) מותר בכלן אפילו בתשמיש המטה: הגה ב [כ] ויש אוסרים תשמיש המטה (טור) וכן נוהגין:

4) ט"ז סי׳ תקנד סק"ט

שבת זה כמו קובר מתו ברגל דנוהג ברגל דברים של צנעה [סימן תקמח סעיף ד]. ולפי זה גם כן אסור לרחוץ ידיו בחמין, שגם זה קרוי צנעה כמו שכתב המרדכי במועד קטן [רמז תתקיו]: (י) וכל הרוצה

5) מג"א סי׳ תקנד

(שפ"ט) [שמ"ב] [בהגה]: כ ויש אוסרים. ומכריז השמש דברים שבצנעה נוהג (דרכי משה שם ומנהגים להר"א טירנא מנהגי תשעה באב עמוד עו). ופסק בשל"ה [שער האותיות אות ק קדושת הזיווג אות שעט] דאם נזדמנה ליל טבילתה בליל שבת זו טובלת ומשמשת, דיש לסמוך על סברא הראשונה (עיין סעיף ח׳):

6) תוס׳ יבמות מג:

ד"ה שאני

תקשי ק"ו כדמעיקרא ומפרש ר"ת שאני בין אבילות חדשה שאסרו ליארס לפי שבחדשה יש להחמיר מישנה משא"כ באבילות ישנה ובאבילות דרבים יש להחמיר טפי לענין משא ומתן מאבילות דיחיד דמשא ומתן שהוא דבר של פרהסיא אם יעסקו בפרקמטיא כל היום יבאו ויאמרו שאין חוששין להתאבל על ירושלים

7) ביאור הגר"א סי׳ תקנד

א׳ [ס"ק ב]: [כ] [סעיף יט הגה] ויש אוסרים כו׳. כמו שכתוב באבל ברגל בפרק א׳ דכתובות [ד, א], ובשבת [ב]פרק ג׳ דמועד קטן [כג, ב]. וסברא הראשונה סבירא לה דבדברים שבינו לבין עצמו קל מאבילות, ועיין תוספות דיבמות מ"ג ב׳ ד"ה שאני כו׳ ומפרש ר"ת כו׳. ולשון התוספתא סוף תענית [פ"ג הלכה יב] תשעה באב שחל להיות בשבת אוכל כו׳ ואין מונע מעצמו כלום, בהדיא התיר הכל: [כא] [סעיף כא] יש מי כו׳. כמו שכתוב בפרק ג׳ דמועד קטן [כו, ב] לא

8) טור סו"ס תקנב

ויין: י ואם חל תשעה באב באחד בשבת או שחל בשבת ונדחה לאחד בשבת אוכל בשר ושותה יין בסעודה המפסקת ומעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה בעת מלכותו. כתב רב שר שלום תשעה באב שחל להיות ביום ראשון או בשבת ונדחה ליום ראשון שפיר דמי למיכל בישרא ולמישתי יין אבל אנו (ס) אין אנו רגילין כן ואף ן בשבת אין אנו אוכלין בשר ושותין יין בסעודה המפסקת משום חורבן הבית וכן כתב אבי העזרי ויש נוהגין שאין אוכלין בשר ואין שותין חמרא בסעודה המפסקת דאין חובה להעלות על שולחנו כסעודת שלמה אך רשאי לעשות כן וסעודה שלישית יכול לקיים קודם סעודה המפסקת עד כאן ונראה לי דכיון שנמנע מלאכול בשר ולשתות יין משום אבל הוא אסור כדמוכח במועד קטן (כג:) דכל דבר שניכר בו שעושה אותו משום אבל אסור לעשותו בשבת (ט) ואדוני אבי הרא"ש זכרונו לברכה היה נוהג לאכול בשר ולשתות יין:

9) בית יוסף סו"ס תקנב

ואין מברכין נחמנו וה"ר מאיר (שו"ת מהר"מ מרוטנבורג דפו׳ ברלין סי׳ קסט) לא חש על זה המנהג ולא שינה בסעודותיו משאר שבת וכן פשט המנהג כדברי ה"ר מאיר וכתוב בהגהות מיימוניות החדשות (מנהגי ת"ב) אמנם בבגדי שבת נהגו לשנות קצת בשבת ואין מחליפין כל בגדיהם בשבת זו כבשאר שבתות להראות קצת סימני אבלות עכ"ל וכיוצא בזה כתוב במרדכי (ריש מועד קטן) (תענית סי׳ תרלה) ולא נהגו כן. כתוב עוד בהגהות מיימוניות (שם) המנהג לחלוץ מנעלים קודם התחלת תפילת ערבית ואם הוא שבת לא יחלוץ עד אחר ברכו לבד משליח ציבור שיחלוץ קודם מפני הטירוף עד כאן (ה):

10) שולחן ערוך סי׳ תקנב

י אם (ג) חל תשעה באב באחד בשבת או שחל בשבת ונדחה לאחר השבת יג אוכל (יא) בשר ושותה יין בסעודה המפסקת ומעלה על שלחנו אפילו יד כסעודת שלמה בעת מלכותו: [הגה] [כב] טו מיהו צריך (יב) להפסיק מבעוד יום:

11) מגן אברהם סי׳ תקנב

הירושלמי [ברכות פ"ג הלכה א]: יד כסעודת שלמה. ומכל מקום ישב בדאבת נפש שלא ינהוג בשמחה (רוקח סימן שיב ושבלי הלקט סימן רסו). ולכן ☜ לא ישב (יח) בסעודת חברים. ואם חל מילה באו

12) משנה ברורה סי׳ תקנב

י (כג) **אוכל בשר.** ואסור (יט) למנוע ממנו, אף־על־גב דאין חיוב לאכול בשר בשבת, מכל מקום כיון שנמנע משום אבל עבירה היא. והנה אף דכתב המחבר ׳כסעודת שלמה׳, מכל מקום ישב (כ) בדאבון־נפש שלא ינהג בשמחה, ולכן לא ישב בסעודת חברים [מ"א]. בספר בכור־שור חולק על זה, ודעתו דמי שרגיל בכל שבת לסעוד סעודה זו עם חביריו ומיודעיו ומונע בשבת זו, הוי ליה כאבלות פרהסיא. ולכולי עלמא מותר לאכול עם בני־ביתו ויכול לברך בזימון כיון

13) רמ"א סי׳ תקנ"ג ס"א

שלו אסור ביום הכפורים: הגה (א) ד ב [ה] ג* ומותר (ג) ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל [ו] עד בין השמשות ג מיהו בחול נוהגין ה לחלוץ (ד) מנעלים קודם שיאמר ברכו [ז] ואם הוא שבת חולצים ו לאחר ברכו [ח] מלבד השליח ציבור שחולץ (*) קודם ברכו ח ד רק (אומרים) (ד׳) [אומר] ט תחלה המבדיל וכו׳ (ב) [ט] ט ונהגו שלא ללמוד א בערב תשעה באב מחצות ואילך כי אם בדברים המותרים בתשעה באב ג ולכן י אם ז חל (ה) בשבת (י*) אין אומרים פרקי אבות [י] ז* וכן לא יטייל ערב תשעה באב:

14) ט"ז סי׳ תקנ"ג סק"ב

(ב) ונהגו שלא ללמוד כו׳. הרבה יש לי לתמוה בזה, דאם (ד) אין איסור באכילת בשר ויין ☜ ואדרבא חוב עליו לאכול בשר בשביל כבוד שבת כמו שכתב הטור סוף סימן תקנ"ב, ולמה נחמיר עליו שלא ילמוד משום אבילות, בפרט מי שיש לו שיעור שרגיל בכך בעת ההיא. ותו תימא לי דהא קורין בתורה במנחה, ואפילו בתשעה באב במידי דשייך ליומיה כגון פרשת התמיד ומשניות דקרבנות [סימן תקנד סעיף ד] כיון דרגילים לאומרם בכל יום, ולמה ישתנה משניות דפרקים השייכים לאותו שבת, ואם כן בלאו כבוד שבת הוה ליה למימר פרקים. ומצאתי כתוב י בשם רש"ל שלמד אחר חצות בכל ערב תשעה באב והתיר לאחרים ללמוד, והמנהג שלנו שכתב רמ"א על פי מנהגים [להר"א טירנא מנהגי תשעה באב עמוד עו] צריך עיון. ונראה דהלומד בשבת אפילו אחר חצות לא הפסיד שכרו, כן נראה לענ"ד:

15) מגן אברהם סי׳ תקנ"ג סק"ז

ז חל בשבת וכו׳. אם כן קל וחומר אם חל תשעה באב בשבת שאסור ללמוד כל היום, דהא אסור מדינא ללמוד בתשעה באב. ועוד, דהא דברים שבצנעה נוהג כמו שכתוב סימן תקנ"ד סעיף י"ט [בהגה]. ובתשובת מור"ם לובלין [סימן לט] כתוב אם חל תשעה באב בשבת מותר ללמוד, דתשמיש גופא חומרא יתירה היא והכו דלא לוסיף עלה, עכ"ל, וצ"ע שלא הביא דברי רמ"א. מיהו בתשובת מהרי"ל [סימן מד] כתוב וז"ל, תשעה באב שחל בשבת אסור ללמוד אחר חצות כמו בחול, עכ"ל, משמע דקודם חצות מותר. וצריך לומר הטעם, כיון שנדחה נדחה ואין לו דין תשעה באב רק דין ערב תשעה באב, ומכל מקום לענין תשמיש מחמרינן. ב אבל בדרכי משה [סימן תקנד סוף אות א] הגירסא בתשובת מהרי"ל ערב תשעה באב שחל בשבת, וכן הוא בסימני [=במפתחות] תשובות מהרי"ל, ואם כן אין ראיה משם. ובכנסת הגדולה [שם הגב"י] מתיר ללמוד בערב תשעה באב שחל בשבת ואוסר בתשעה באב עצמו שחל בשבת. ולי נראה להחמיר בשניהם דהא יכול ללמוד דברים המותרים בתשעה באב, וכן אשכחן במדרש [איכה רבה פרשה ד אות כה] שקרא רבי ג במגילת איכה בתשעה באב שחל בשבת. עיין מה שכתבתי ☜ (י*) סימן (תקנ"ו) [תקנד] טו סעיף ד׳ [ס"ק ז]:

16) ביאור הגר"א סי׳ תקנ"ג

הטירוף, וכדי שלא לנהוג בשבת עינוי אמר [הרמ"א] רק כו׳: [ט] ונהגו כו׳. משום שמחה, כמו שכתוב בסימן תקנ"ד סעיף א׳. וחומרא יתירה היא, דהא אינו נוהג שום דבר מדברים הנוהגים בתשעה באב רחיצה כו׳, כנזכר לעיל

17) משנה ברורה סי׳ תקנג

לענין זה. ובמהרי"ל כתב דיש לחלוץ מנעלים קודם שהולכין לבית־הכנסת. ועל־כל־פנים יראה (יב) לחלצם קודם בין־השמשות: **(ו) ואם הוא שבת חולצים וכו׳.** דאסור (יג) שום סימן אבילות בשבת. ולא יגע בהם (יד) בידיו, דיהיה צריך ליטול ידיו, ובדיעבד אם נגע (טו) ינקה ידיו בכל מידי דמנקי: **(ז) קודם ׳ברכו׳.** מפני הטירוף, וכדי שלא יראה עינוי בשבת אומר תחלה ׳המבדיל׳ ובלא שם ומלכות [פמ"ג]: **(ח) ונהגו וכו׳.** דתורה משמחת הלב. ומכל מקום כל זה אינו מדינא, דהא מותר בערב תשעה באב מדינא כל החמשה עינויים, ועיקר הטעם, משום דהוא יכול ללמוד דברים המותרים בתשעה באב. והנה מהרבה אחרונים משמע שתפסו המנהג הזה ולא ערערו עליו, דאפילו אם חל בשבת הסכימו כמה אחרונים להתנהג כמו שכתב הרמ"א וכמו שאכתוב לקמיה, אמנם יש איזה אחרונים שפקפקו מאד על המנהג הזה: ראשון לכל הרש"ל, כתבו עליו שלמד בעצמו אחר חצות והתיר גם לאחרים בזה, גם הגר"א בביאורו כתב דחומרא יתירא היא, וכן המאמר־מרדכי בספרו מאריך בזה וכתב דהוא מביא הרבה לידי ביטול תורה להלומדים, שמתרשלים ללמוד דברים המותרים בתשעה באב, דאין אדם לומד אלא מה שלבו חפץ, ועל־כן דעתו להקל בזה, וכתב דכן היה הוא נוהג, עיין שם, וכן החיי־אדם כתב דהוא חומרא בעלמא, ועל־כן נראה דמי שרוצה להקל בזה אין מוחין בידו: **(ט) ולכן אם חל בשבת.** היינו, אפילו ערב תשעה באב שחל

18) ביאור הלכה סי׳ תקנג

*** ולכן אם חל בשבת א"א פרקי אבות.** עיין במ"ב וז"ל המאמר מרדכי הוראה זו תמוה היא וכבר ראיתי לקצת מן האחרונים דלווחו עלה אמנם הרב מ"א קיים דברי הרמ"א ז"ל וכו׳ והאריך בזה ולבסוף סיים ואין שיהיה נלענ"ד דאין לחוש לזה לפי שאין לנו טעם נכון לאסור הלימוד בשבת כלל ומש"כ הרב מ"א להחמיר מטעם דיכול ללמוד דברים המותרים בט"ב אומר אני שאין זה מספיק לפי שאין אדם לומד אלא מה שלבו חפץ ועינינו הרואות דכמה ת"ח מתרשלים בלימוד המותר ביום ט"ב משום דלער הוא להם ללמוד במה שאינם רגילין וגם אני בעוה"ר כאחד מהם ולכן איני חושש לסברא זו ודעתי נוטה להתיר אפילו בחול עד סמוך לביה"ש ואי לאו דמיסתפינא מחברייא הו"א דאפילו ביום ט"ב עצמו היה לנו להקל דבעוה"ר נתקלקלו הדורות וביום ט"ב עצמו מטיילין בשווקים ומשיחין שיחת חולין ואפילו היודעים ספר וקצת הלומדים מקילין בזה ופשיטא דבאופן זה טפי הוי עדיף להו ללמוד וכיוצא בדבר מצינו בירושלמי א"ר אבא בר ממל אלו היה מי שיתמנה עמי הייתי מתיר מלאכה בחוה"מ כלום אסרו אלא כדי שיהא אוכלין ושותין ושמחין ועוסקין בתורה וכדון אינון אוכלין ושותין ופוחזין ע"כ ואף אנו נאמר כלום אסרו הלמוד אלא כדי שיהיו יושבין בעניני לער ואבילות ומתוך כך זוכרין ודואגין על חורבן הבית והנה מטיילין ומשיחין שיחת חולין ומסיחין דעתן מן האבלות ומתוך כך באים לידי שחוק והיתול אלא דמאחר שאיסור ברור הוא בש"ס ופוסקים פשיטא דאין לנו כח להקל ושומר נפשו ירחיק עצמו משחוק והיתול וטיול והשם יכפר בעד השוגגים אמנם בעט"ב יש להקל כיון שלא הוזכר בש"ס ופוסקים וכן אני נוהג אף בחול וסמיכנא בהא על מהרש"ל ז"ל ומ"מ מי שמרגיש בעצמו שיוכל לדחוק וללמוד דברים המותרים ולא ימנע מפני זה בלימודו קדוש יאמר לו ואחר כונת הלב הן הדברים עכ"ל:

19) רא"ש תענית פ"ד סי׳ מ

ולימא זמן ולשתייה כיון דקבליה איתסר ליה עילויה הלכך לא מבדיל עד דנפיק חד בשבתא ומבדיל כדשרי בתעניתא מיקמי דליטעום. ואע"ג דאמר מר (פסחים דף קז.) מבדיל והולך כל היום כולו כל היום כולו אין טפי לא ה"מ היכא דהוי שרי למיכל אבל הכא דלא שרי למיכל חד בשבתא מבדיל לאורתא דתרין בשבתא. וכן שליח דליבורא מבדיל בבי כנישתא אבל אנורא לא לבריך אלו דברי בעל ההלכות. ואלו דברי הרמב"ן ז"ל. ואנו לפי עניות דעתנו לא חזינן לה להך סברא דכיון דלא חזי לאבדולי אלא במוצ"ש ויומו כי אסור למיכל בהני ליבדיל מכאן ואילך ואדרבה איפכא מסתברא [נ] דכי אסור למיכל באפוקי שבתא ולא חזי לאבדולי בחד בשבתא לא מבדיל בתרי בשבתא דהא לא חזי בשעתיה לאבדולי וטפי (בטפי) איכא למימר דאפילו למאן דאמר מבדיל והולך כל השבת כולה הני מילי היכא דמוצאי שבת חזיא לאבדולי אבל היכא דמוצאי שבת לא חזי ליה לא מבדיל בלא זמניה משום כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו וכל שאינו ראוי לבילה בילה מעכבת בו. ומכל מקום למאן דאמר מבדיל והולך כל היום כולו משום דכולא יומא של מוצאי שבת הוא מילתא מהוורתא היא דכי אסור למיכל ולמשתי למוצאי שבת דהוי לילה ויום שוב אינו מבדיל. וכיון שראינו לרבינו

20) שולחן ערוך סי׳ תקנו

א ליל תשעה באב שחל באחד בשבת כשרואה הנר (א) אומר בורא מאורי האש [ב] ואינו מברך א על הבשמים ב [ג] ☜ ובליל מוצאי תשעה באב (א) ב מבדיל על הכוס [ד] ואינו מברך לא על הנר ולא על הבשמים:

21) ט"ז סי׳ תקנו

תקנו (א) אומר בורא מאורי האש. דזה אין טעון כוס, ואין בזה משום תענוג כמו שיש בבשמים. וכתב ב"י [ד"ה כתב המרדכי] בשם אבודרהם [עמוד רנו] שיש לברך על האור קודם שקורין איכה. ונראה לי הטעם, דבאיכה [ג, ו] כתיב במחשכים הושיבני, על כן יברך תחלה על המאור. ומכל מקום נראה דאם שכח יכול לברך אחר כך בלילה כיון שהחיוב עדיין עליו:

22) מג"א סי׳ תקנו

בשמו [שם עמוד רנ]. ג ואם תאמר יתן לתינוק לשתות, (ד) גזרינן שיבא למסרך לשתות אף אחר שיגדיל, דזה מקרי דבר קבוע כיון שלפי קביעות השנים חל במוצאי שבת, מה שאין כן במילה בתשעה באב שנותנין לתינוק (טור סימן תקנ"ט עמוד רנג־רנד). ודוקא דבר שאנו עושין בשבילנו, אבל דבר שאנו עושין בשביל התינוק לא גזרינן דלמא אתי למסרך, ולפיכך נותנין לו לאכול ולשתות (ר"ן (פ"ק) [פרק כ] דשבת נז, א ד"ה ודמיישינן).

23) שערי תשובה סי׳ תקנו

תקנו (א) מבדיל. עיין באר היטב. וכתב ברכי יוסף [אות ב] בשם תשובת כנסת הגדולה חלק ב׳ [סימן עא] חולה שאוכל בתשעה באב יבדיל תיכף במוצאי שבת. והברכי יוסף שם [אות ג] דעתו נוטה קצת שיכול להוציא גם כן בני ביתו בהבדלה זו, ע"ש. ועיין בגן המלך [סוף שו"ת גינת ורדים] סימן קמ"ד שדעתו שאינו מבדיל על הכוס במוצאי תשעה באב לכתחלה, רק אם שכח להבדיל בתפלה בליל תשעה באב (וצריך לומר שגם במוצאי תשעה באב לא הבדיל בתפלה, שאם לא כן היה די בזה לדידיה), ובכהאי גוונא ניחא טפי שיבדיל על הכוס משיחזור להתפלל שמונה עשרה ברכות, ע"ש. ואין המנהג כן, רק כמו שכתוב בשו"ע להבדיל במוצאי תשעה באב על הכוס, ואין מבדילין במוצאי תשעה באב בתפלה כלל כיון שהבדיל אתמול בתפלה. ונראה דאפילו שכח אתמול להבדיל בתפלה אינו צריך להבדיל עתה בתפלה בחלוף שעתא, ואין לו להפסיק עתה בתפלה, ובמה שמבדילין עתה על הכוס סגי בהכי. ועיין שם בגן המלך [סימן קמה] שחולק על שיירי כנסת הגדולה [סימן תקנט הגב"י אות ה] שמתיר להריח בתשעה באב, והוא כתב שאסור משום תענוג כו׳. וממה שכתב המג"א [ס"ק א] בשם (הלבוש) [הש"ך] משמע דוקא במוצאי שבת דהוי תענוג להשיב נפש יתירה, אבל בשאר ימים לא, ע"ש:

24) שולחן ערוך סי׳ תקנח

א בתשעה באב לעת ערב הציתו אש בהיכל ונשרף עד שקיעת החמה ביום עשירי [א] ומפני כך (א) מנהג כשר א (א) שלא לאכול בשר ** ושלא לשתות יין בליל עשירי ויום עשירי: הגה ויש מחמירין עד (ב) חצות היום ולא יותר ג ואם חל תשעה באב בשבת ונדחה ליום ראשון ב (ג) מותר לאכול בשר ולשתות יין ביום שני (ז) אבל ג בלילה (ד) אסור מפני אבלו של יום:

25) משנה ברורה סי׳ תקנח

(ד) אבל בלילה אסור וכו׳. היינו רק באכילת בשר ושתיית יין, (ו) אבל בתספורות מותר לכולי עלמא: **(ה) מפני**